

Ptičja perspektiva

Pisna reakcija na razpravo

*...Tourstne miselne verige povzročajo,
da kmalu nobene stvari v tej deželi
ne bo mogoče opisati preprosto, smiselno in jasno,
pač pa bo vsako misel treba z birokratskim
nezaupanjem in strahom zaplesti in zavozlati v
brezkrvne, abstraktne kategorije do te mere,
da bo misel razvodenela in s tem v svoji
neprepričljivosti ne bo nikogar več ogrožala.
Tako življenje nam ne le zamotni oči,
marveč tudi ohromi jezik v ustih.
V takem ujetništvu bomo prej ali slej postali
bebavi, invalidni in pousem nemočni.*

Dr. Alojz Ihan: Kajnov mit

Pavle,

Zadnjič sem bil na Visokem "prštiman" na predstavitev prevoda Visoške kronike v nemščino in se nisem zavedal, da imaš namen načeti tudi vprašanje usode podeželskih dvorcev in še posebej Visokega. Zato sem v razpravi najprej povedal, da je bilo o tem z moje strani že večkrat vse povedano, naknadno pa sem omenil še to, da smo obremenjeni s prepričanjem, da je Visoko naše in dodal, da dvorci in gradovi niso bili nikoli naši, torej skupna last, temveč so vedno imeli lastnika. Enako je bilo z Visokim. Samo nekaj časa po vojni je bil naš, torej občinski in takrat je bil enostavno zaprt, ker občina z njim ni vedela kaj početi. Ves ostali čas je bil v zasebni lasti. Šinkovec je bil še najbolj nesrečen gospodar, ki je na svoji koži ugotovil, da se sanje o kombinaciji kmetije in turizma ne morejo uresničiti, če kmetija ni zares kmetija. Objekt kot je Visoko namreč potrebuje določeno površino obdelovalnih in gozdnih parcel. Če mu te vzameš, kar se je zgodilo z Visokim, je ta obsojen na zanesljiv propad, pa naj se še tako poskuša izgubljeno nadomeščati z gostinstvom in drugimi komercialnimi dejavnostmi.

Tavčar je objekt dokaj uspešno uporabljal za lastne potrebe in za to, da je v njem lahko gostil svoje družine, katerekoli so te že bile. Ne vem, koliko je on še bil sposoben stroške za tak objekt črpati iz celotnega posestva, rekel bi, da ga je objekt več stal, kot

je bil sposoben iz njega izvleči. Dojeti pa morajo vsi tisti, ki bi želeli, da bi Visoko ostalo NAŠE, da naše nikoli ni bilo, ali pa je bilo takrat Visoko zaprto. Za vse nas torej vedno zaprto, individualni lastniki raji dostopa niso dovolili, kolektivni lastniki pa objekta nikoli niti odpreti niso bili sposobni. Večer, kot si ga priredil zadnjič ti, so nepomembne izjeme, takih ni niti ena na leto.

Lahko se sicer strinjamo, da so nekateri dragi in razkošni objekti načeloma dostopni tudi raji. Taki objekti bi bili nekakšni narodni templji; opera, drama, Cankarjev dom, muzeji in galerije in še kaj podobnega. Tisti predstavniki raje, ki si zaželejo vstopiti v te objekte, morajo za to največkrat nekaj plačati. Če je vstop brezplačen, to pač pomeni, da je šel strošek največkrat na državni proračun in je torej bil v interesu države. Poudariti hočem, da Visoko nikoli ni bil objekt, ki bi ga lahko raja prosto uporabljala. Celo delček celote, ki bi se morda imenoval Tavčarjeva soba, bi bil raji dostopen samo takrat, kadar bi njegovo uporabo plačevali obiskovalci ali država. Za celoto smo že zvedeli, da je država ne namerava uvrstiti med narodove templje, to je Demšarju povedal že Capuder. Torej bi Visoko lahko postal samo občinski tempelj. Tudi ta možnost se je dokazala kot neizvedljiva. Poleg tega bi se morali vprašati, zakaj pa bi ravno na Visokem morali imeti Tavčarjevo sobo? Zanimivo je, da je med Slovence pronicnilo in se zasedrlo prepričanje, da je bil Tavčar na Visokem rojen!? Na Visokem se ustavljajo posamezniki in skupine, ki ob pogledu na spomenik in, če se kdo sprehodi do mavzoleja, sklepajo, da gre za njegovo rojstno hišo, ali pa vsaj tisto, v kateri je umrl. To mu morda poreče celo vodič. Skoraj nihče pa ne ve, in še manj je tistih, ki so že kdaj bili pri Kosmu v Poljanah, kjer je nekoč stala njegova revna rojstna hiša, nekako v rangu Vrbe, Muljave, Klanca in tem podobnih. Zakaj bi ne bila njegova soba kar pri Kosmu? Zakaj ne bi to ostala tista, ki jo že imamo v muzeju na Loškem gradu?

Tavčar na Visokem ni bil rojen, Tavčar na Visokem ni umrl, Tavčar na Visokem ni živel. Tavčar je na Visoko prihajal občasno in je tu pokopan. Z literarnega in morda z narodnega vidika bi bilo morda potrebno povedati, da je Tavčar najbrž prav v obdobjih svojega bivanja na Visokem črpal tisočletno sporočilo te okolice in je prav tu ob poslušanju izročila očakov in ob lastnih doživetjih dobil inspiracijo in potrebo, da čimveč tega zapiše. Visoko z okolico je zagotovo bistveno vplivalo na nastanek njegovih najlepših del, zlasti Kronike in Cvetja.

Sicer pa je Tavčar z Visokim celil rane, ki mu jih je zadala odklonitev, ko se je kot snubec pojavil v družini, ki ji kastno ni bil dorasel. Ta kompleks in potreba po dokazovanju zunanjih znakov svojega uspeha, po tem ko je uspel zlasti politično, nato še kulturno in z znatno pomočjo soproge Franice Košenini tudi finančno, je bilo tisto, kar ga je gnalo na Visoko, vse skupaj pa je bilo seveda združeno z ljubeznijo do rodnega kraja in okolice. Ta navezanost pa se je lahko uresničila samo v sklopu vseh opisanih razpletov, sama ljubezen bi ga domov pripeljala ravno toliko kot je pripeljala vse druge rojake, ki so morali rodni kraj zapustiti. Tega bi se morali še najbolj zavedati prav tisti socagitorji, ki bi danes radi na Visokem uveljavljali nekakšne pravice, ki bi jih buržoazno usmerjenemu Tavčarju nikoli ne bi upali postavljati.

Spomnimo se tudi tega, da je bil Tavčarjev dvorec pred tem Kalanova domačija. Spomnimo se, da je tu dve hubi kupil Polikarp Kalan, ki je ob koncu tridesetletne vojne

skupaj z dvema tovarišema ukradel vojaško blagajno. Ob tem je bil Lukež ranjen, Jošta pa je na poti na Kranjsko Polikarp ubil. Polikarp je kupil dve hubi in ju združil v eno. Tako pripoveduje Tavčar v Kroniki. Vse prav gotovo ni bilo natančno tako kot beremo v romanu, kljub temu pa je Kronika nastala po zgodbah, ki jih je vedelo ljudsko izročilo in po temeljitih zgodovinskih raziskavah. Izročilo pa je morda živo še danes. (Moj pokojni prijatelj Juvencij Kalan je iz družinskega izročila vedel povedati, da so blagajno uspeli skriti in potem ukrasti tako, da so nanjo stresli voz gnoja.) Domačija je ostala v rodu Kalanov dokler niso imena prevzeli Hafnerji. Zadnji moški potomec ni hotel biti več kmet, vleklo ga je na Dunaj. Ta je prodal Tavčarju za razmeroma majhen denar. Tavčar še te kupnine ni zmozel, krepko je primaknila žena Franica, pa še ni bilo dovolj, da bi plačali vse. Menda vsega dolga ni poplačal nikoli. Bolj žalostno pa je to, da je prodajalčeva mati s pištolo naredila samomor, ko je izvedela za kupčijo. Žalostnih in naravnost tragičnih dogodkov je polna že Kronika, nadaljujejo pa se skoraj vse do današnjih dni.

Toliko, na kratko o tem, kar je zares bilo in ni tako, kot bi radi prikazovali.

Zdaj pa še nekaj o razmerju Visoko – občina.

Po vojni je lastnik postala občina. Dolgo je bil objekt zaprt in dolgo se nihče ni mogel domisliti ustrezne rabe. Misel, da bi kmečki objekt ostal to, kar je nekoč že bil, zraven pa dobil še nekaj tistih dopolnil, ki bi lastniku olajšala gospodarjenje, je bila kar razumna. Za povrh bi bila zadovoljena tudi 'potreba' obiskovalcev, ki bi želeli od blizu pogledati "Tavčarjev dvorec". Objekt je pod razmeroma ugodnimi pogoji dobil kmet. Nekaj časa je bilo videti, da se bo vse skupaj razvijalo v zamišljeni smeri, kmalu pa se je pokazalo, da enostavno ne bo šlo. Propadalo je vse bolj, dokler se ni udrla streha. Kmet je priznal poraz in občini posestvo prodal nazaj. Tokrat je bila cena precej višja. Čez nekaj let, ko ni našla druge rešitve, je občina napela vse sile in z izdatno pomočjo loških podjetij zbrala toliko sredstev, da je stanovanjsko in gospodarsko poslopje toliko sanirala, da sta bili obe veliki zgradbi zaprti in pokriti. Naprej od tu občina ni mogla, saj je še do tu komaj prisopihala. Ozirala se je po nekom, ki bi bil voljan in sposoben nadaljevati, če je le mogoče tako, da bi se z dejavnostjo združevalo še kaj takega, kar bi odpiralo vrata tudi raji.

Bilo je nekaj kandidatov. Izbran je bil Jože Anderlič, ki je pripravil daleč najboljši program. Nihče prej ni imel boljšega, nihče za njim tudi ne. V programu so bila več kot zadovoljena vsa pričakovanja; objekt visokega turističnega razreda z vsem kar tak razred terja, za povrh pa še soba stotih znamenitih Slovencev v ogromnem podstrešju nad hlevom, Tavčarjeva soba, galerija in še kaj. Tudi most in poseben dovoz je bil vključen v program. Dogovori so terjali nekaj časa, priprava pogodbe tudi, svečani podpis pa je padel v čas, ko se je menjalo občinsko vodstvo. Novoizvoljeni župan je bil vljudno povabljen, da prisostvuje podpisu. Ker pa je navada, da se pomembnejše zadeve ne izvajajo v zadnjih dneh mandata, je novo vodstvo predlagalo, naj se podpis odloži do takrat, ko bo zadevo proučilo in se o njej odločalo novo vodstvo. Novo vodstvo je kandidata ocenilo kot takega, ki ni vreden zaupanja, ponudilo mu je, da bi občina obdržala večinski delež in s tem tudi možnost upravljanja s podjetjem. Kandidat je brez

odlašanja odstopil od ponudbe in si pustil izplačati približno 500.000 šilingov (ATS) s 45 odstotnimi obrestmi (govorim po spominu). Kandidata so nekateri poznali kot zelo uspešnega, več pa je bilo tistih, ki so pred njim svarili. Vendar pa ni nihče vedel povedati, česa bi se občina lahko bala, če bo z njim sklenila posel. Vsekakor je bil z omenjenimi 500.000 šilingi na Visoko že krepko priklenjen, z vsako novo investicijo bi bil še bolj. Po zaostritvi odnosov med bratskimi republikami in balkanski vojni mu je več kot odleglo, ko ga je novo občinsko vodstvo odslovilo in nagradilo z bogatimi obrestmi.

Naj bo tako ali drugače. Novo vodstvo je zadevo prevzelo v svoje roke in celo zelo samozavestno izjavljalo: *Nič se ne bojte, za Visoko bomo že znali poskrbeti!* Naredilo ni kaj več kot to, da je objavilo dva razpisa. Enega pod naslovom *Iščemo dobrega gospodarja* in drugega *Iščemo tistega, ki bo vdihnil dušo!* Rezultat ni omembe vreden. Vodstvo je kakemu ducatu radovednežev odklepalo hišo duhov, jim pripovedovalo, koliko je speča lepotica vredna, radovedneži pa so se po pravilu prijazno poslovili in se nikoli več oglasili.

Morda bi lahko omenili eno samo izjemo. To je bil podjetnik, ki pa je zaradi neugodnih pogojev od načrtov odstopil in jih uresničil v Sori. Nekaj Visokemu podobnega, po izmeri malo manjšega, je dokaj uspešno obnovil najbližji sosed na Visokem št. 2. Nedaleč od Visokega, na pobočju Gaberske gore na drugem bregu Sore pa je nastalo sodobno Visoko, spet delo posameznika, podjetnika iz Kranja.

Že samo ti trije primeri dokazujejo, da so posamezniki sposobni uresničiti projekte, ki jih "občina – dobri gospodar" ne bo zmogla nikoli. Tako se status Visokega v šestih letih novega vodstva ni praktično prav nič spremenil, če seveda nočemo videti nastale škode. Znano je, da vsak objekt hitreje propada, če v njem ni življenja. Tako je tudi z Visokim. Kdaj bi že bila potrebna vzdrževalna dela, ki jih novi gospodar ne zmore. Odveč je govoriti o vezanih sredstvih, ki ne prinašajo nikakršnega prihodka. Česa takega si

dober gospodar ne more privoščiti, kaj takega si lahko privoščiš le občina in pri tem celo razglaša, kako dober gospodar da je.

Občina torej nima nikakršnega načrta z Visokim. To so na zadnjem razgovoru povedali vsi odgovorni dejavniki. Kar bo pač bo! Saj, konec koncev, tako pravijo, se nam nikamor na mudi. Streha še ne pušča, stene bodo še stale. Župan pravi: Občina je naredila vse. Državi (ministrstvu za šolstvo) je dala ponudbo, zdaj čaka na odgovor.

Na tvoje vabilo, da se udeležim razprave sem nekoliko preskopo odgovoril, da smo vse to že ničkolikokrat premlevali, dosledno pa smo se izogibali bistva. Vendar brez soočenja z resnico premik ni možen, možno je le propadanje in pa seveda, neskončno izkoriščanje problematike za doseganje političnih učinkov z razpihovanjem megle. V 'mojih' časih sem od odgovornih poskušal dobiti odgovore na naslednja vprašanja:

- Ali občina lahko nastopa kot podjetnik? Šlo je namreč za namero, da bo občina večinski lastnik (skupaj z Anderličem ali morda tudi sama). Ko sem postavil to vprašanje so se vsi razbežali. Vsakomur bi moralo biti dovolj poučno dejstvo, da občina nikoli nima pridobitnih, na gospodarskih zakonitostih temelječih poslovnih kompleksov. Nima picerij, igralnic, pralnic denarja, trgovin in temu podobnega. Namesto tega pa ima vse tisto, kar upravljalcu samemu ne prinaša prav nič in deluje z družbenim napajanjem - proračunsko. Ob tem bi se morali ovedeti, da je pojem gospodarjenja občini in državi nekaj povsem tujega, toliko manj lahko govorimo o dobrem gospodarjenju. Dokazov za to ne zmanjka, dokaza o nasprotnem ni enega samega. Zato je žalostno, da prebivalstvo še kar naseda občinskim pripovedkam o njenem dobrem gospodarjenju. Prav zaradi tega dejstva pa bi se bila občina, če bi imela vsaj malo poštene in odgovorne drže, dolžna takega premoženja čimprej znebiti. Pred tem pa vedeti, s kakšnim ciljem in kako bo to naredila. In prav tega ni storila nikoli! To bi bila predpostavka, ki bi pogojevala naslednje korake. Vse druge rešitve so naključne, samo čudež lahko v zagato vnese pogoje za rešitev in to je tisto, na kar občina križem rok čaka že sedmo leto. Čudeža pa od nikoder.

- Koliko je Visoko vredno? Zadnjič je Demšar (očitno se še vedno počuti odgovornega za projekt) govoril, da je vredno dva do dvainpol milijona mark. Ocena je torej zelo približna, pa še za to ni znano, kako je nastala. Sam trdim, da je vsaka dobrina vredna samo toliko, kolikor lastniku prinaša. Dejanska vrednost pa se oblikuje samo na trgu. Visoko je v naših srcih lahko neprecenljive vrednosti, dokler ga obravnavamo kot narodovo svetinjo. Čim ga damo na trg, se naše predstave o njegovi vrednosti razblinijo. To dokazujejo dogodki zadnjih desetletij.

- Koliko nas je Visoko doslej stalo? Tudi na to vprašanje je nemogoče dobiti odgovor, čeprav bi ga moralo občinsko knjigovodstvo izstreliti. Na občini namreč ni vljudno spraševati, koliko je kakšna stvar stala. Lahko bi se izkazalo, kakšen gospodar je občina v resnici. Saj občina za svoje premoženje sploh ne ve. Če bi zanj vedela, bi morala do njega zavzeti tudi nek odnos. Po možnosti odnos dobrega gospodarja, kolikorkoli je že ta pojem sam po sebi nedefiniran.

Vprašanj je lahko še veliko, pa so morda celo odveč. Dovolj bi bilo, da bi neka odgovorna oseba sprejela dejanske odgovornosti, pa naj bo to župan ali načelnik, tajnik ali vodja projekta. Odgovornosti, ki so vezane na posledice, kadar ni dogovorjenih ali

pričakovanih učinkov! In tu pridemo spet v popolno področje somraka. Na občini v takem obvezujočem smislu ni nihče za nič odgovoren! Demšar je leta 1990 sicer prevzel odgovornost za Visoko, ta odgovornost pa seže samo tako daleč, da ga na vsake kvatre enkrat kdo vpraša: Kakšno pa je, visokospoštovani gospod, trenutno stanje z Visokim? Na vprašanje se dobrohotno odzove, kot se je zadnjič na tvoje, in v pol ure zamori vsako željo po novem vprašanju. V svoji maniri navrže še kup nejasnosti. Kaj hoče povedati, ko pravi, da ga je gospod Hawlina poklical v službo v Ljubljano? Čemu je namenjeno njegovo teoretiziranje o pomenu besede dvorec? Kako naj si razlagamo tisto, da naj bi o strahovih na Visokem vedel veliko povedati "neki gospod iz Volče"?

Problematike s tem nisem izčrpal, še marsikaj bi lahko načel. Sam si rekel, da si se Visokega lotil že tretjič. Jaz se ne spominjam, kdaj naj bi bilo prvič in drugič in kakšni so bili rezultati. Načelno je koristna vsaka pobuda. Tudi pobuda posameznika, skupine, ki ji rečeš Prijatelji Loke ali katerekoli druge. Prav gotovo bi to vprašanje zaslužilo tudi obravnavo pri Muzejskem društvu. Pa kaj, ko tisti, ki mu hočemo pomagati, še najenostavnejše naloge ni sposoben opraviti - odstraniti sramoto z občinskih meja!

Pogled iz žabje perspektive ne zadostuje za resno in odgovorno ukrepanje, pa naj bo še tako prikladen za dnevno-politične učinke, še bolj pa za zastiranje resnice in s tem toliko varnejše izmikanje odgovornosti.

Zdaj, ko so iz tega nastale štiri strani, me mika, da bi napisano še komu pokazal. Pomislil sem na Nagliča, ki je bil zadnjič z nami, pa je odšel še preden sva lahko kakšno rekla. Poslal bom še njemu.

Lep pozdrav

Lipica, 3. 10. 1996

